

NON-FICTIE • WILLEM BOUWMAN BEELD ANP, ANP

Het verdriet van Jan Tinbergen

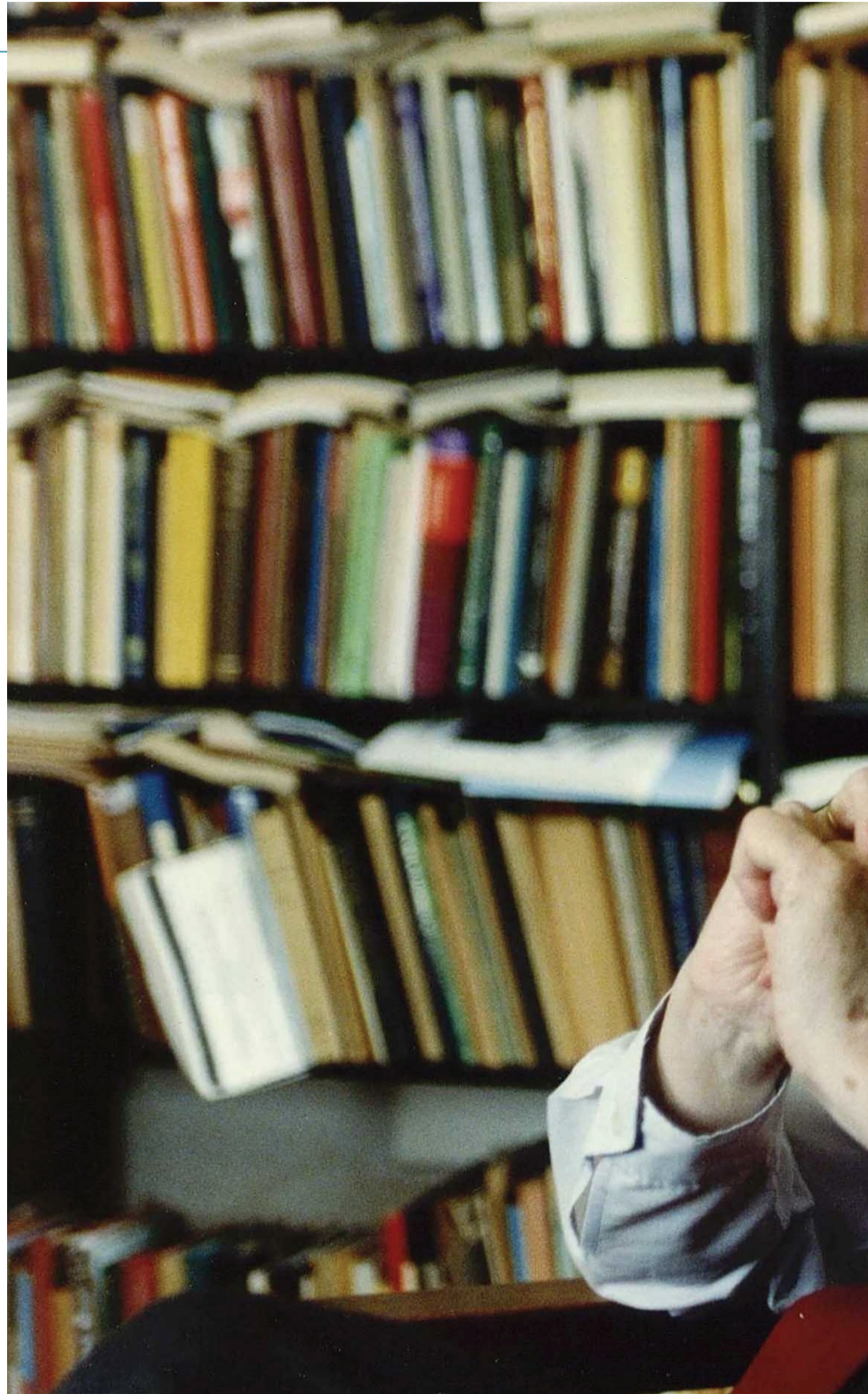
Econoom Jan Tinbergen wilde de wereld verbeteren en werkte in de oorlog vrij vergaand samen met de Duitsers.

De eerste Nobelprijs voor economie werd in 1969 toegekend aan twee economen, van wie de Nederlander Jan Tinbergen (1903-1994) er een was. Een broer van Jan, de bioloog Niko Tinbergen, kreeg in 1973 de Nobelprijs voor geneeskunde. Behalve hun intelligentie hadden de broers weinig met elkaar gemeen. Niko was een vrijbuiters die graag in de vrije natuur verbleef en van de vogels en de planten genoot. Jan was het liefste thuis. Als jongen zat hij graag op zijn kamer en maakte hij studie van de Haagse trams, waarvan de techniek en de dienstregeling hem boeiden. Jan hield van stabiliteit en orde, van rust en regelmaat. Die had hij nodig om zo hard mogelijk te kunnen werken.

Begin jaren zestig werkte Tinbergen met vier vakgenoten aan een boek over de handelspatronen in de wereld. Toen hij na een zomervakantie terugkeerde, bleek hij in zijn vakantie-huisje in Hulshorst te hebben doorgewerkt. In zijn eentje had hij bijna het hele boek al geschreven: tien hoofdstukken, in duidelijk handschrift op blocnotevellen. Zijn medewerkers waren uit het veld geslagen door zo veel ijver, die zo weinig voor hen overliet. Op het titelblad van het boek liet Tinbergen wel hun naam vermelden. Eerzucht en statusjacht waren hem vreemd. Tot vlak voor zijn dood in juni 1994 bleef Tinbergen studeren en schrijven.

harmonie en vrede

Het bezwaar tegen de Tinbergen-biografie van Erwin Dekker, *Jan Tinbergen. Een econoom op zoek naar vrede* is niet, dat ze veel over economie gaat. Heel het leven van Tinbergen stond in het teken van het ontwikkelen van kwantitatieve, cijfermatige modellen om de economische werkelijkheid te plannen en te sturen. Hij deed dat met een duidelijk doel. Tinbergen wilde de harmonie in de samenleving bereiken en vrede tussen de volkeren. Dat ideaal had hij van huis uit meegekregen. Tinbergen groeide op in een progressief, vrijzinnig-protestants lerarengezin in Den Haag. Als student natuurkunde in Leiden sloot hij zich aan bij de SDAP, de socialistische partij, en haar jongerenbeweging, de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC). De AJC streefde naar culturele verheffing van de arbeider. Haar leden, enkele duizenden jongeren, ontwikkelden een eigen levensstijl. Ze rookten en dronken niet. Wel wandelden ze veel en zongen ze graag. De AJC'ers kwamen met Pinksteren bijeen op de Paasheuvel in Vierhouten, op de Veluwe. Ze dansten er rond de meiboom en zongen strijdlieden die getuigden van het geloof in een betere samenleving en harmonieuze relaties tussen mensen. Het was socialisme vermengd met de waarden van het verlichte christendom, en aangelengd met een sobere, bijna puriteinse levensstijl. Het sprak Jan Tinbergen bijzonder aan.

Jan Tinbergen in 1991.

Het verklaart de overstap die hij maakte van de natuurkunde naar de economie. Aangemoedigd door zijn leermeester, de beroemde natuurkundige Paul Ehrenfest, probeerde hij natuurkundige inzichten dienstbaar te maken aan de economie. Zijn definitieve keuze voor de economische wetenschap werd sterk geïnspireerd door de economische depressie in de jaren dertig, die kort na zijn promotie begon en met hoge werkloosheid gepaard ging.

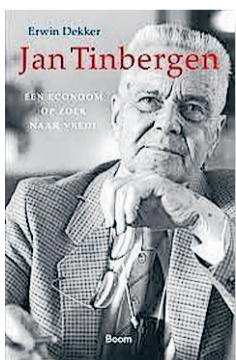
statistiek en wiskunde

Als medewerker van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) deed hij onderzoek naar de economische conjunctuur. Met behulp van statistiek en wiskunde wilde hij een economisch model ontwikkelen, om de economie te stabiliseren en de werkloosheid terug te dringen. Wetenschap stond bij hem in dienst van het beleid, waarbij hij zich door socialistische idealen liet inspireren. *Statistiek en wiskunde in dienst van het conjunctuuronderzoek* luidde de veelzeggende titel van zijn inaugurele rede in 1933 aan de Nederlandse Economische Hogeschool, de voorloper van de Erasmus Universiteit. Door deze benadering werd hij de grondlegger van een nieuw vakgebied, de econometrie. Zijn speelveld breidde zich gestaag uit. Voor de Volkenbond publiceerde hij in 1939 een tweedelig rapport over de conjunctuur, dat hem internationale bekendheid schonk en vakgenoten inspireerde. Harde kritiek kreeg hij

ook, onder anderen van de befaamde Britse econoom John Maynard Keynes. Wegens de 'schrikbarende ontoereikendheid van de gebruikte statistiek' had Keynes het lezen van het boek 'een nachtmerrie' gevonden. Na de oorlog ontwikkelde Tinbergen modellen die nog verder reikten, over de verhouding tussen Oost en West, en Noord en Zuid. Steeds

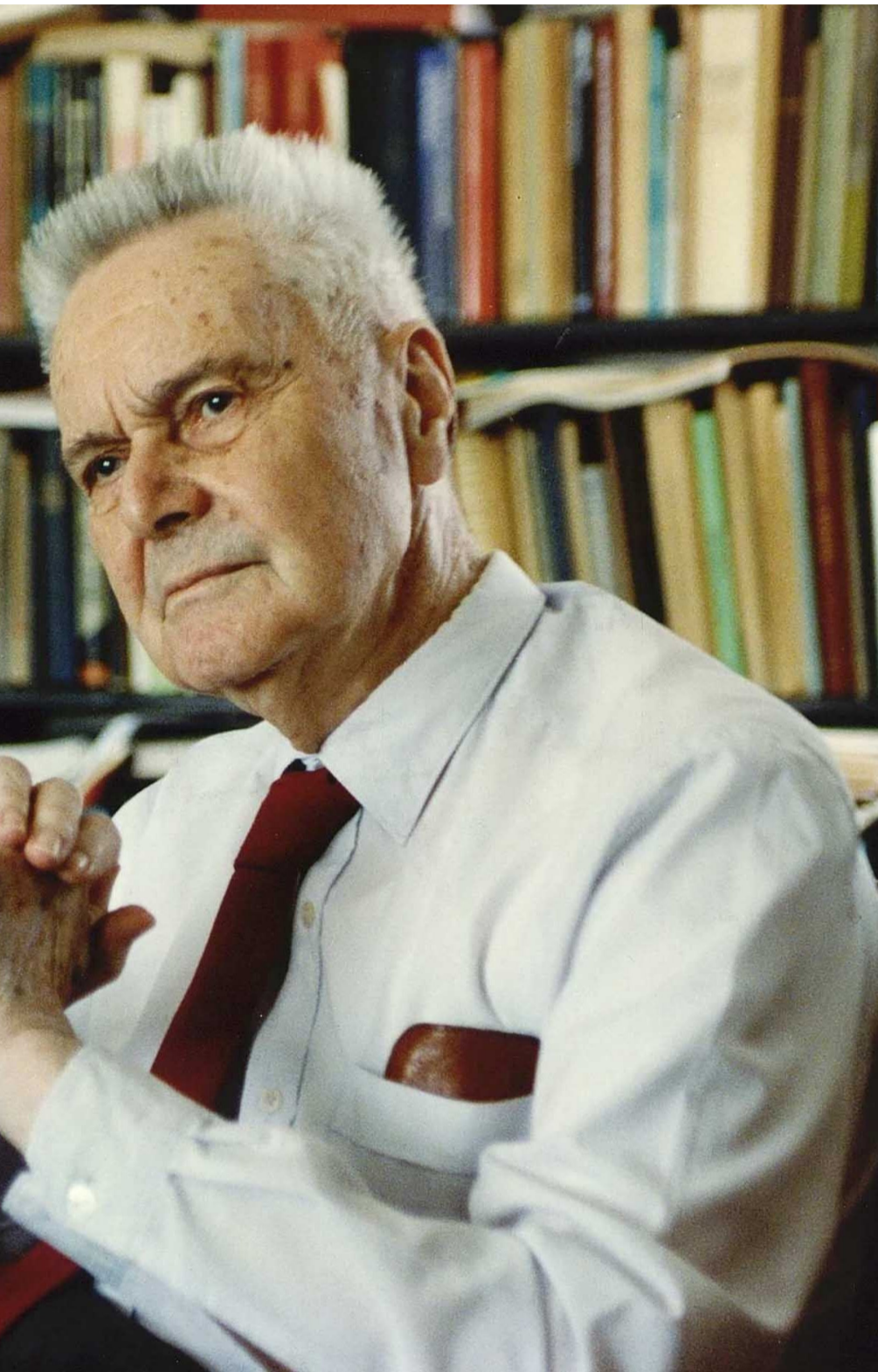
Jan Tinbergen bezat een immens gevoel van verantwoordelijkheid, dat hij van huis uit had meegekregen.

probeerde hij met zijn modellen de economie te sturen om de toekomst beheersbaar te maken, als directeur van het Centraal Planbureau (CPB), als hoogleraar econometrie en als topadviseur van de VN voor de ontwikkelingslanden. Zijn doel bleef hetzelfde. Hij was een econoom op zoek naar vrede en stabiliteit. Het leven van Tinbergen stond in het teken van de economische wetenschap. Het verklaart waarom zijn biografie zo veel geschiedenis van

Jan Tinbergen.
Een econoom op zoek naar vrede
ERWIN DEKKER. UITG. BOOM,
AMSTERDAM 2021. 480 BLZ.
€ 39,90

+ grondig onderzoek
+ toegankelijk geschreven
- betwistbare aanpak

Column²¹

KLAAS VOS nd.nl/varia BEELD ISTOCK

Lichtend aangezicht

Mijn balkon is een soort Schiphol. Landings- en vertrekbaan voor de gevederde vrienden van de buurt. Houtduiven rusten even uit alvorens hun nest verder af te bouwen in de boom om de hoek. Eksters in dat prachtig 'rokkostuum'. Koolmezen en hun broertje pimpel. Mussen ook. Veel mussen: speels, aangenaam kwetterend als kinderen op een schoolplein. Wie de mus niet eert, is de putter niet weerd!

De negentiende-eeuwse Zuid-Duitse predikant Aloys Henhöfer had zijn hulpprediker eens gevraagd de komende zondag voor hem te preken. Deze koos voor Matteüs 6 waar Jezus spreekt over de 'vogelen des hemels'. Henhöfer vond dat zijn vicaris wel erg snel klaar was, las de preek en keurde hem af. Hij zei hem: 'Ga naar je kamer en kijk twee uur lang door het raam naar buiten.' Tijdens het kijken begreep deze steeds beter waarom hij die opdracht kreeg. Hij maakte een andere preek. En die werd goedgekeurd. Zijn leermeester zei: 'Je hebt nu begrepen wat de tekst zegt: ziet de vogelen des hemels en niet: lees wat over hen in een boek.'

Met goed kijken zet je de deuren van je ziel open en kan wat je ziet zich aan je openbaren, je kunt er dan letterlijk 'beroerd' door worden! Wat voor de 'vogelen des hemels' geldt en voor 'de leliën des velds' geldt des te meer voor de medemens. In alle scherpte en hevigheid wordt dat duidelijk in het verhaal van Emmanuel Levinas. Als Jood was hij opgepakt en verdween in een werkkamp. In zijn geval een bosarbeidkamp. 'De kampbewakers zagen in ons nog minder dan apen. De enige die ons als mensen zag was een hondje, een onooglijk beest van het vuilnisbakkenras. Wij gaven hem de exotische naam Bobby', zo schrijft Levinas. 'Want hij kwispelde, likte ons, was vrolijk als we weer terugkwamen uit de zware arbeid in het bos.' Als in een midrasj vraagt Levinas zich af of Bobby een afstammeling was van de hond van Odysseus, die hem bij thuiskomst als enige herkende. 'Nee', zegt Levinas, 'Odysseus kwam thuis, wij waren in de absolute vreemde. Onze Bobby stamde af van

een van de honden in het uittochtverhaal van Exodus. Honden die geen alarm slaan, zich koest houden als in de nacht de bevrijdende uittocht plaatsvindt.' En zou de hond in de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus ook niet Bobby mogen heten? Likken is verzachtend.

Wie durft te kijken zoals de hulpprediker en Bobby, hem vallen de schellen van de ogen en kijkt *out of the box* van vooroordeel en frame. Dan openbaart zich de ander als beelddrager, van de Gans Andere. Dan krijgt al dat herdenken wat we deze maand gedaan hebben zin en draagt vrucht. Steeds weer zijn het drie prototypes van vooroordeel, van wel kijken maar niet zien, die onuitroeibaar lijken: de Jood, de homo en de vreemdeling. Haat jegens deze drie (en andere subjecten die daar een variant of een nadere profilering van zijn, zoals de vrouw en de zwarte), is dat niet haat en dus zonde tegen de Gans Andere? En dan Jodenhaat als zonde tegen God de Vader, homohaat tegen God de Zoon en vreemdelingenhaat tegen God de Heilige Geest?

En als we het aangezicht van de ander durven zien lichten over ons, licht dan Gods aangezicht daarin niet over ons?

Mooier dan ik het zeggen kan, is het verwoord door Huub Oosterhuis:

Lied van de stem

*Stem als een zee van mensen om mij, door mij heen.
Stem van die drenkeling, van dat stuk wrakhout, dat een mens blijkt als hij mij aankijkt.*

*Stem die mij roept: wie ben je, mens waar is je broer?
Stem die mijn vliezen breekt en mij bevrijdt, die vuur uit steen slaat, jij die mij ik maakt.*

*Stem die geen naam heeft, nog niet, mensen zonder stem.
Stem als een specht die klopt aan mijn gehoorbeen.
Woord dat aanhoudt.
God die mij vasthoudt.*

de economische wetenschap in de twintigste eeuw bevat. Tegelijk is het een menselijk boek, doordat Dekker, de biograaf, vrij consequent laat zien dat Tinbergen gedreven werd door sterk persoonlijk gekleurde idealen en ervaringen. Ook al was hij er zwijgzaam over, zijn levensstijl zei genoeg. Tinbergen wees materiële welvaart af, hij reed geen auto en berekende hoeveel water er gekookt moest worden voor de thee, opdat geen druppel water werd verspild. Hij bezat een immens gevoel van verantwoordelijkheid, dat hij van huis uit had meegekregen. Geregeld verwees hij naar Jezus' gelijkenis van de talenten.

dochter en broer

Het bezwaar tegen deze biografie doemt pas op in het laatste hoofdstuk, een nabeschouwing op het leven van Tinbergen. Daar wachten enkele nare verrassingen uit de familiekring. Dekker vertelt dat een van de twee dochters van Tinbergen, Tineke, een veelbelovende natuurkundige, op jonge leeftijd aan kanker overleed. Zij liet een man en een zoontje achter. Dekker schrijft ook dat een jongere broer van Tinbergen, Luuk, hoogleraar dijkunde in Groningen, op 39-jarige leeftijd een einde aan zijn leven maakte. Dekker suggereert een verband met zijn opvoeding, waarin uitmuntendheid in de wetenschap en een voorbeeldig moreel van de kinderen Tinbergen werden verwacht. Ten slotte meldt Dekker dat Jan Tinbergen en zijn vrouw na de oorlog twee pleegkinderen in

huis namen, 'misschien' uit schuldgevoel, omdat hij zich zo weinig tegen de Duitsers had verzet. In het hoofdstuk over de oorlog had Dekker al geschreven dat het moeilijk te bepalen is, 'in hoeverre Tinbergen daadwerkelijk collaboreerde met de Duitsers'. De feiten die hij noemt wekken de indruk dat Tinbergen op z'n minst naïef was en tot diep in de oorlog goede relaties met de Duitsers onderhield.

drama's

Ingrijpende gebeurtenissen als de dood van een dochter, de zelfdoding van een broer en adoptie uit schuldgevoel horen niet thuis in het slothoofdstuk, maar dienen in het levensverhaal verweven te worden. Het is niet duidelijk waarom Dekker aan dit verdriet in het leven van Tinbergen is voorbijgegaan. Schroom kan het niet zijn, want hij noemt allerlei persoonlijke feitjes uit het leven van Tinbergen en gaat uitvoerig in op de zelfdoding van diens promotor Paul Ehrenfest. De geloofwaardigheid van de 'biografische aanpak' die Dekker in de inleiding goed beargumenteert, lijdt onder de late en terloopse vermelding van deze drama's in Tinbergens leven. Geen lezer zal geloven dat een reis naar Turkije een heel hoofdstuk waard is, en de dood van een dochter slechts twee zinnen in het slothoofdstuk. Men is uitgebreid en grondig ingewijd in de wetenschappelijke en maatschappelijke verdiensten van de hoofdpersoon, maar men heeft iets wezenlijks in de persoonlijke sfeer gemist. ■

